

PROBLEMA ASPECTULUI VERBAL ÎN STUDII ALE LINGVIȘTILOR ROMÂNI (2)

ANCA PETRESCU
Palatul Copiilor, Arad

Cuvinte-cheie: *gramatică, lexic, aspect, timp, aspectualitate*

Andrei Mișan este autorul a trei studii dedicate aspectului, în general, și celui din limba română, în special: *Categoria gramaticală a aspectului verbal* (I), „Cercetări de lingvistică”, 1969, nr. 2, p. 265-278; *Categoria gramaticală a aspectului verbal*. II. *Există aspect verbal în limba română?*, „Cercetări de lingvistică”, 1970, nr. 1, p. 131-143; *Problema prefixelor „aspectuale” în limba română*, „Cercetări de lingvistică”, 1973, nr. 1, p. 105-111.

Bazat, în special, pe material din limbile slave, îndeosebi din limba rusă, primul dintre studiile amintite are meritul, înainte de toate, de a limpezi terminologia și de a oferi elementele necesare pentru un tablou general al aspectului verbal. El precizează că lui *vid* din limba rusă îi corespunde *Aspekt* în germană, iar lui *sposob dejstvija*, îi corespunde *Aktionsart*, cu precizarea noastră că termenii germani s-au generalizat, în bună măsură, în literatura de specialitate.

Pe de altă parte, susține el, *aspectul verbal*, cuprinzând *imperfectivul* și *perfectivul*, este o categorie gramaticală, pe când *Aktionsart* este o categorie lexicală (Mișan 1969: 265). Dar, deși o categorie gramaticală, aspectul nu este „absolut independent de lexic”, deoarece el coexistă cu „diferite mijloace ale limbii care concură la exprimarea caracterului acțiunii verbale”. Este deci vorba de interacțiunea unor factori morfo-lexicali, care constituie „o categorie specială funcțional-semantică denumită *aspectualitate*”. Ea cuprinde atât *aspectul verbal* (*Aspekt*), cât și *Aktionsart*, alături de care se înscriu „o serie de mijloace lexicale, precum și acei indici sintactici

care participă la exprimarea caracterului desfășurării acțiunii verbale” (Mișan 1969: 274).

Mijloacele lexicale sunt acele cuvinte care exprimă prin sensul lor *repetarea* sau *durata* acțiunii, caracterul *continuu* sau *momentan* al ei, precum și cele care redau *tempoul* desfășurării acțiunii.

El trece în revistă mai multe opinii despre categoria aspectului, oprindu-se asupra aceleia care consideră că „opозиția de aspect se bazează pe existența sau absența unui indice semantic la elementele opoziției respective” (Mișan 1969: 275).

În al doilea articol, el revine asupra deosebirii dintre *aspect* și *Aktionsart*, accentuând că „aspectul verbal este o categorie gramaticală și aparține morfologiei, iar *Aktionsart* este o categorie lexicală (în parte și de formare a cuvintelor) și aparține lexicologiei” (Mișan 1970: 142). În ce privește limba română, ea „nu are categoria gramaticală (morfologică) a aspectului verbal” (Mișan 1970: 143).

După Andrei Mișan, tabloul *aspectualității* ar fi următorul:

Aspectul cuprine:

- *durata*, exprimată prin: - verbe durative,
 - verbe percursive,
 - verbe perdurative,
 - verbe momentane;
- *gradul de realizare*, exprimat prin
 - verbe perfective,
 - verbe imperfective.

Aktionsart implică:

- *stadiul acțiunii*
- *modul de realizare*, adică:
 - începutul acțiunii: verbe *incoative*,
 - desfășurarea progresivă: verbe *de devenire*,
 - momentul final (fără a se preciza gradul de realizare a procesului): verbe *terminative / rezultative*,
 - repetarea acțiunii: verbe *iterative*. (Mișan 1970: 143)

O altă perspectivă propune O. Vințeler în articolul *Cu privire la nuanțele de aspect ale verbelor românești de origine slavă* (v.

Bibliografia), autorul precizând că nu are în vedere decât verbele provenite din slava veche.

Înainte de a se referi la situația din limba română, O. Vințeler face o succintă trecere în revistă a statutului aspectului în limbile slave, oprindu-se și la câteva opinii ale slaviștilor. În acest sens, el precizează că „Sistemul aspectelor în limbile slave cuprinde întregul lexic verbal. Categoria aspectului este obligatorie pentru toate verbele. Nu există verbe în afara aspectului”. Dar, mai precizează el, „Există un număr mic de verbe care ar putea fi numite verbe defective de aspect, adică verbe care nu formează perechi, din punct de vedere aspectual, dar și acestea aparțin unuia dintre aspecte (Vințeler 1969: 83).

Sub raportul teoriei generale, în domeniul slavisticii au apărut anumite luări de poziții față de noțiunea „clasică” de aspect. Între cei care au supus noțiunea respectivă unei alte interpretări a fost A. V. Isačenko care, vorbind despre aspect, are în vedere proprietatea verbului „de a exprima astfel de nuanțe în procesul verbal explicat care nu decurg direct nici din sensul temei verbului, nici din sensul prefixului”, corelația spectrală bazându-se „pe prezența sau absența unui oarecare semn semantic („a unui minim semantic”)”. Prin urmare, A. V. Isačenko „recunoaște existența unei diferențieri lexicale între componentii unei perechi aspectuale, și nu numai o diferență pe plan morfologic” (Vințeler 1969: 84).

Pe de altă parte, A. V. Bondarko și L. L. Bulanin interpretează aspectul drept „o categorie gramaticală care marchează diferența între reprezentarea desfășurării acțiunii și exprimarea formelor gramaticale ale aspectelor perfectiv și imperfectiv [...]”. Ca atare, ei privesc aspectul ca o categorie pur morfologică și nu lexico-morfologică, căci „categoria aspectului se bazează pe sistemul mijloacelor morfologice formale de exprimare” (Vințeler 1969: 84-85).

O. Vințeler subliniază faptul că autorii menționați ridică discuția la nivelul „aspectualității”, al cărei „nucleu morfologic” este chiar aspectul verbal, ale cărui elemente periferice sunt „modul de acțiune, indicii lexicali ai caracterului de desfășurare a acțiunii, precum și mijloacele sintactice ale propoziției care iau parte la caracterizarea desfășurării acțiunii”. Dar, comentează el, „În acest spectru destul de

larg se pot include toate modurile de exprimare a acțiunii” (Vințeler 1969: 85).

Revenind la limba română, vom consemna, în primul rând, afirmația autorului conform căreia „Din slava veche au fost împrumutate aproape atâtea perfective, cât și imperfective”. În schimb, „În împrumuturile din celelalte limbi slave predomină verbele imperfective la origine”. Pe de altă parte, în limba română „aceste verbe au un singur infinitiv, ca și celelalte verbe românești, infinitiv care nu marchează niciuna dintre categoriile aspectului, ceea ce infirmă teza potrivit căreia verbele românești ar avea un infinitiv de aspect imperfectiv”, cu trimitere la articolul lui A. Zacordoneț (v. „Philologica Banatica”, 2017, nr. 2 p. 64-68). Argumentul este că „Imperfectivul cere opoziția perfectivului, deoarece ele sunt într-o continuă corelație, or, fără perfectiv nu putem afirma și susține existența imperfectivului. Prin urmare, din punct de vedere aspectual verbele românești de origine slavă au devenit neutre, ele se încadrează în același sistem ca și verbele românești de alte origini” (Vințeler 1969: 84).

Pe de altă parte, nu există o statistică „exactă” a numărului de verbe intrate din slava veche în română. „Cea mai completă listă” a acestora este cea dată de Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, care indică circa 615 verbe. „Ținând seama – subliniază autorul – de faptul că în limba română categoria gramaticală a aspectului lipsește, se pune întrebarea dacă verbele de origine slavă, care [...] au fost împrumutate într-un număr destul de mare, au mai păstrat ceva din categoria aspectului sau nu. Această problemă a fost puțin studiată; ea a fost doar menționată” (Vințeler 1969: 83). O privire de ansamblu arată că „La multe dintre verbele din slava veche s-au păstrat bine nuanțele durative sau în unele cazuri nuanțele momentane. Morfologic însă, verbele amintite nu sunt marcate de niciun semn, pentru că, chiar dacă acestea au fost împrumutate cu anumite sufixe sau prefixe care puteau marca perfectivul sau imperfectivul, ele nu sunt percepute în limba română. În limba română, lipsind criteriile formale care marchează opoziția dintre aspecte în cadrul aceluiași lexem nu se poate vorbi despre aspecte. În schimb, credem că se poate vorbi despre anumite nuanțe ale exprimării unor moduri pe plan

lexical, deci despre acele moduri care se află la periferia aspectualității, care în realitate este *Aktionsart*” (Vințel 1969: 85).

O. Vințel împarte verbele vechi salve din limba română în două grupe:

- Verbe care la origine sunt **imperfective** și
- Verbe care la origine sunt **perfective**.

• Verbe care la origine sunt **imperfective**:

a) Verbe care exprimă un proces al vorbirii, *verba dicendi*: *afurisi, blagodari, cleveti, făli, glumi, grohoti, hohoti, huli, mâlci, obști, piscui, pârî, pomeni, pricestui, propovedui, răcni, sfădi, smâcâi, șopti, tălmăci, tâlcui*, din v. sl. *aforisati, blagodariti, klevetati, hvaliti, glumiti se, grohotai, hohotati, huliti, mlučati, obištiti, piskati, pîrėti, pomenqti, pričenshti, propovédovati, ruknqti, sqúvaditi, smrukati, šípútati, tlůmačiti, ůkovati* și altele. Aproape toate aceste verbe sunt *durative*. Și în limbile slave ele sunt *imperfective*, arătând că procesul de vorbire se repetă, el indicând o continuitate și o durată a acțiunii. În limba română, corelația *perfectiv / imperfectiv* lipsind, imperfectivitatea se plasează la periferia aspectualității. În plus, procesul durativ al acțiunii este redat numai prin mijloace lexicale [verbe de aspect] și nu lexico-gramaticale. De aceea, aceste verbe, în română, nu pot fi considerate de aspect imperfectiv, deși ele mai păstrează *urme de imperfectivitate prin nuanțele durative*. Astfel de nuanțe se găsesc și la verbe de origine latină sau de altă origine. Așadar, concluzionează autorul, „însuși faptul că această nuanță se găsește la verbe imperfective la origine este o dovadă că acea caracteristică a verbelor imperfective de a exprima un proces în plină desfășurare, o repetare și o continuitate încetează de a mai fi o caracteristică lexico-gramaticală, ea devine o caracteristică lexicală, trecând astfel din nucleul aspectualității spre periferia lui, exprimând unul dintre modurile de exprimare a acțiunii, al determinării / nedeterminării, un tip de *Aktionsart*” (Vințel 1969: 86);

b) *verba sentiendi*, ele exprimând o acțiune ce se desfășoară într-o perioadă de timp mai îndelungată, nemarcând nici începutul, nici sfârșitul procesului: *căi, greși, iubi, jeli, jelui, jândui, pricăji, scânci*,

sfii, tângui, tânji, zavistui, din v. sl. kajati se, grešiti, ljubiti, žaliti, žalovati, žedati, prokažati, skučati, svetiti se tQgovati, tQžiti, zavistvovati;

c) *verbe care denumesc anumite relații și stări ale subiectului față de mediul înconjurător ori valori pozitive sau negative care posedă anumite nuanțe de imperfectivitate: brodi, cinsti, ciudi, iscodi, leni, lovi, milui, mirui, munci, oblădui, obloji, oglindi, osebi, păli, plăti, plesni, sfinți, sluji, smeri, smredui, strădui, tihni, tângui, tocni, trăi, trebui, trudi, vrăji, din v. sl. broditi, čistiti, čiuditi se, ishoditi, lēniti, loviti, milovati, mirovati, mQčiti, obladovati, oblažiti, ogleđati, osebiti, platiti, plesnQti, svetiti, služiti, sūmēriti, smridēti, stradati, tihnQti, turgovati, tūkūmiti, trajati, trebovati, truditi, vražiti și altele;*

d) *verbe care denumesc anumite procese tehnice sau de producție care au loc într-o perioadă de timp mai îndelungată: beli, cădi, căli, cerni, cârmi, clădi, clocoti, conceni, cosi, croi, hrăni, iscăli, izvodi, îmblăti, jântui, lipi, păzi, pipăi, prisăci, rācāi, scopi, scrānti, smuci, strivi, stropi, strunji, suci, tăvăli, tescui, teși, târî, toci, undi, zidi, din v. sl. beliti, kaditi, kaliti, črūniti, krumiti, klahQ, (klasti), klatiti, klokatati, koničati, kositi, krojiti, hraniti, iskaljati, izvoditi, mlatiti, žetovati, lēpiti, paziti, pipati, prēsēkati, rykati, skopiti, krętati, smučati, sūtruvati, kropiti, stružiti, sučQ (sukati), valiti, tēskovati, trēti, točiti, Qditi, zidati etc. Multe dintre aceste verbe păstrează, semantic, urme de imperfectivitate, mai cu seamă datorită contextului în care sunt folosite. Câteva din ele, scopi, scrinti, strivi, păstrează și o oarecare „perfectivitate”.*

e) *majoritatea verbelor din slava veche care au în limba română sufixul -ui și cărora în slavă le corespunde sufixul -ov-, sufix caracteristic imperfectivului: jelui, jândui, jântui, milui, mirui, obijdui, oblădui, piscui, precestui, propovădui, rāndui, silui, tescui, tâlcui, tângui, trebui, zavistui etc. Sunt aduse în discuție și perechile cu sufix și fără sufix, de la aceeași temă, de tipul jeli / jelui < v. sl. žaliti / žalovati, în care jeli semnifică „a se plânge, a se văita; a regreta, a deplânge, a compătimi”, iar jelui „a se jeli; a cere dretate, a se plânge”; sili / silui < v. sl. siliti / silovati, cu sensurile „a obliga (prin violență) pe cineva să facă ceva; a constrânge, a forța”, respectiv „a uza de forță față de cineva; a constrânge”; obidi / obijdui < v. sl.*

obideti / obiždati, cu sensurile „a se lăsa pradă deznădejdii sau durerii”, respectiv „a nedreptăți, a asupra, a împila”. După cum observă autorul, „perechile sunt traduse cu un singur aspect, cu cel imperfectiv, și nu cu perechi perfectiv / imperfectiv cum ar fi trebuie dacă s-ar fi simțit aspectul” (Vințeler 1969: 87-88).

• • *Verbele care la origine sunt perfective:*

Este vorba de verbele *prefixate* în slava veche. Ele „au pătruns în limba română cu prefixele corespunzătoare, care însă în foarte multe cazuri nu mai sunt percepute de vorbitori și nu sunt productive în limba română. Fac excepție câteva prefixe, printre care cel mai productiv este *răz-*, *răs-* (sl. *raz-*, *ras-*)”. Din punctul său de vedere, O. Vințeler consideră că „majoritatea verbelor care au pătruns în limba română cu prefixele slave nu pot fi considerate verbe prefixate în limba română, excepție fac doar acele verbe care au un prefix corespunzător prefixelor românești de origine latină sau chiar slavă” (Vințeler 1969: 88). Trecând în revistă împrumuturile prefixate din vechea slavă, autorul precizează că „multe dintre verbele prefixate sunt perfective la origine, dar numai unele au păstrat anumite nuanțe, urme slabe de perfectivitate”, și anume:

a) verbele cu prefixul *na-*: *nădăi*, *năimi*, *năpădi*, *năpusti*, *născoci*, *năslî*, *năstăvi*, *năvădi*, *năvrăpi* < v. sl. *nadējati*, *najmati*, *napadat* (*napadQ*), *naskovčiti*, *nasiliti*, *nasatviti*, *navesti*, *navrapiti* etc. Dintre ele, „numai câteva, ca *năpădi*, *năpusti*, *năvrăpi* au mai păstrat urme slabe de perfectivitate care se pot reliefa în anumite contexte, restul au pronunțate aspecte de imperfectivitate;

(b) toate verbele cu prefixul *răz-*, *răs-* care „primesc o nuanță mai perfectivă sau imperfectivă în raport cu contextul în care sunt folosite, deci în raport cu necesitatea”: *răscoli*, *răspândi*, *răstigni*, *răstoci*, *răzbi*, *răzvrăti*, provenite din v. sl. *raskoliti*, *raspQditi*, *rastočiti*, *razbiti*, *razvratiti* etc.

c) verbele cu prefixul *iz-*, *is-*: *iscodi*, *ispiti*, *isprăvi*, *izbăvi*, *izbi*, *izbândi*, *izbuti*, *izgoni*, din v. sl. *ishoditi*, *ispytati*, *ispraviti*, *izbaviti*, *izbiti*, *izbyti*, *izbodQ*, *izgoniti* etc., dintre care numai primele două au o nuanță de imperfectivitate, celelalte apărând în contexte în care își păstrează o nuanță de perfectivitate;

d) verbele cu prefixul *o-* sau *u-*, mai puțin numeroase: *obloji*, *ocroti*, *oglinđi*, *omori*, *osândi*, *otrăvi*, din v. sl. *oblažiti*, *okrotiti*, *ogledati*, *umoriti*, *osŃditi*, *otraviti*. În afară de *ocroti* și *oglinđi*, celelalte, în anumite contexte, pot avea o nuanță de perfectivitate.

e) verbele cu prefixul *po-*: *păgubi*, *plămăđi*, *ploconi*, *pocăi*, *pocălti*, *pofti*, *polei*, *porunci*, *posluși*, *pospăi*, *posti*, *potopi*, din v. sl. *pagubiti*, *pomladiti*, *pokloniti se*, *pokajati se*, *popklati*, *pohotěti*, *poljati*, *porŃčiti*, *poslušiti*, *posypati*, *postiti*, *potopiti*. Numărul acestor verbe este relativ mare. Ele sunt „mai neutre din punct de vedere al aspectualității. De fapt, ele și în limbile slave nu întotdeauna sunt de aspect perfectiv. Prefixul *po-* mai degrabă marchează deosebiri de sens, deci deosebiri semantice decât cele aspectuale”.

f) verbele derivate cu prefixele *za-* și *sŃ-*, dar cu urme slabe de perfectivitate: *zămisli*, *zdrobi*, *săvârși*, *sfârși*, *stricni*, *sminti*, *stălci*, din v. sl. *zamysliti*, *sŃdrobiti*, *sŃvŃršiti*, *strŃknŃti*, *sŃmești* (*sŃmeťŃ*), *sŃtlačiti* etc. Unele au dobândit nuanțe de imperfectivitate: *slei*, *smeri*, *spoi*, *stânjeni*, din v. sl. *sŃlijati*, *sŃmeriti*, *sŃpojiti*, *sŃteženu* (*sŃtežnu*);

g) verbele derivate cu prefixele *pri-*, *pre-*, *pro-*, slab reprezentate însă în limba română: *presăđi*, *preda*, *pricăji*, *prididi*, *prigoni*, *prisoci*, *pristăvi*, *proslăvi*, din v. sl. *prěsadiți se*, *prědati*, *prokazati*, *prěsekati*, *prěstaviti se*, *proslaviti* etc.

h) verbele derivate cu prefixul *do-*: *dobândi*, *dovedi*, din v.sl. *dobyti* (*dobŃdŃ*), *dovesti* (*dovedŃ*). Ele sunt fie nule ca aspect, fie prezintă o nuanță de imperfectiv (Vințeler 1969: 88-90).

Din punct de vedere funcțional, precizează autorul, „În limbile slave, prefixele, de cele mai multe ori, au două funcții: o funcție, principală, de diferențiere a sensului, și o altă funcție, secundară, de diferențiere a aspectului. [...] În limba română avem de-a face numai cu funcția principală, funcția principală a prefixelor ” (Vințeler 1969: 90).

O. Vințeler aduce în discuție și perechi în care opoziția se face cu ajutorul prefixelor: *săđi* / *posăđi*, *prăsăđi*, *presăđi* < v. sl. *sadiți*, *posadiți*, *prěsadiți se*; *stăvi* / *năstăvi*, *pristavi* < v. sl. *staviti*, *nastaviti*, *prěstaviti se*; *goni* / *izgoni*, *prigoni* < v. sl. *goniti*, *izgoniti*, *prigoniți*;

meni / primeni < v. sl. *měniti, priměniti*; *sili / năsli* < v. sl. *siliti, nasiliti*; *topi / potopi* < v. sl. *topiti, potopiti*; *pândi / răspândi* < v. sl. *pŏditi, raspŏditi*; *vădi / năvădi* < v. sl. *vaditi, navesti (navedŏ)*; *slăvi / proslăvi, blagoslăvi* < v. sl. *slaviti, proslaviti, blagoslaviti* etc. Dintre aceste perechi, numai câteva au sensuri apropiate: *a goni* „a fugi după cineva, a urmări în fugă (pentru a prinde, pentru a face să se grăbească)” – *a izgoni* „a sili pe cineva să plece, a alunga, a goni” – *a prigoni* „a trata permanent pe cineva cu ură, cu dușmănie, a persecuta; a oprima; a fugări pe cineva”; *a slăvi* „a glorifica pentru merite deosebite; a preamări, a lauda” – *a proslăvi* „a ridica în slavă, a slăvi, a preamări, a glorifica”.

De regulă însă, verbele împrumutate din slava veche au dobândit în română sensuri lexicale diferite:

a sădi „a planta” – *a posădi* „a se așeza” – *a presădi* „a răsădi plante, a transplanta”;

a stăvi „a se așeza, a se stabili într-un loc, a se aciui; a se alege cu ceva, a putea realiza ceva” – *a năstăvi* „a îndemna, a îndruma, a sfătui” – *a pristăvi* „a muri”.

În această ordine de idei, „Exemplele din limba română confirmă teza conform căreia perechi aspectuale trebuie considerate acele cuvinte care realizează sensuri lexicale identice sau foarte apropiate [...]. Prefixele, în majoritatea cazurilor, realizează [...] o delimitare a sensurilor” (Vințeler 1969: 90-91).

Din datele analizate, O. Vințeler trage următoarele concluzii: „se poate susține că la început verbele de origine slavă au avut un model aspectual (un model poate incomplet), care a început să se destrame odată cu pătrunderea verbelor respective în limba română. Cu excepția câtorva cazuri, verbele românești de origine slavă, ca de altfel și cele de altă origine, nu posedă criteriile formale de delimitare ale aspectului. Aspectul în verbele amintite, dintr-o categorie lexico-gramaticală sau pur gramaticală cum o înțeleg alții se transformă într-un sens lexical, semnele gramaticale și sensurile temporale trec pe un plan secundar și dispar. Prin urmare nuanțele aspectuale care se mai pot stabili la unele verbe sunt de ordin lexical, nu gramatical [...]”. (Vințeler 1969: 91-92).

Bibliografie

- Mișan 1969 Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal* (I), „Cercetări de lingvistică”, 1969, nr. 2, p. 265-278.
- Mișan 1970 Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*. II. *Există aspect verbal în limba română?*, „Cercetări de lingvistică”, 1970, nr. 1, p. 131-143.
- Mișan 1973 Andrei Mișan, *Problema prefixelor „aspectuale” în limba română*, „Cercetări de lingvistică”, 1973, nr. 1, p. 105-111.
- Vințeler 1969 O. Vințeler, *Cu privire la nuanțele de aspect ale verbelor românești de origine slavă*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1969, nr. 1, p. 81-92.

THE PROBLEM OF THE *VERBAL ASPECT* IN THE STUDIES OF SEVERAL ROMANIAN LINGUISTS

Abstract

Keywords: *grammar, vocabulary, verbal aspect, time, aspectuality*

The article contains two parts in which the author analyses the conceptions of five romanien linguists, Cicerone Poghir, Gh. Bolocan, Al. Zacordoneț, Mircea Mișan and O. Vințeler, about the cathegory of verbal aspect in romanian language. All those linguists reject the idea that romanian language presents in its structure the cathegory of verbal aspect.